

DOI 10.18524/2304-1587.2018.1(32).134229
УДК 342:347.157-053.2

Л. О. Кадегроб

адвокат, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджуються сучасні конституційно-правові основи захисту прав і свобод дитини як особливого об'єкта конституційного законодавства України. Проводиться аналіз відповідних міжнародно-правових договорів, ратифікованих Україною, та національних нормативно-правових актів із досліджуваного питання. Автор пропонує розробити єдине теоретико-правове визначення поняття «конституційно-правовий статус дитини» і обґрунтовує тезу про неприпустимість отождолення категорій «правовий статус» та «конституційно-правовий статус». У статті знаходить підтвердження теза про те, що конституційно-правовий статус дитини може реалізовуватися лише за умови його законодавчого закріплення та державного забезпечення.

Ключові слова: дитина, конституційно-правовий статус, інтереси дитини, права дитини, забезпечення статусу дитини.

Постановка проблеми. Питання, пов'язане з необхідністю виділення в окрему ланку конституційного законодавства категорії прав і свобод дитини, виникло ще на початку ХХ століття. Так, про «інтереси дитини» згадувалося на Гаазькій конференції з міжнародного приватного права (1902) та в популярній роботі шведської феміністки Е. Кей «Століття Дитини» (1903). У 1920 році за ініціативи Е. Джебба було створено Міжнародний Союз Порятунку дітей, що допомагав у всьому світі дітям, постраждалим від I Світової війни. А вже у 1924 р. Ліга Націй прийняла перший спеціальний акт у сфері захисту прав дитини – Женевську декларацію прав дитини [1, с. 1].

Створена 25 квітня 1945 року Організація Об'єднаних Націй (надалі за текстом – ООН) звернула увагу міжнародної спільноти на необхідність виокремлення правового стану дитини та його нормативного закріплення, що відтворилося в положеннях прийнятої 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав людини, Декларації прав дитини від 20 листопада 1959 року, низці міжнародних пактів, прийнятих в 1966 році.

Зокрема, з тексту Міжнародного пакту про громадянські та політичні права вбачається, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [2, ст. 24].

Результатом попередньо проведеної роботи стало прийняття 20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права дітей,

яку нашою державою 27 лютого 1991 року було ратифіковано згідно з Законом України «Про ратифікацію Конвенції про права дитини». Зазначена обставина стала передумовою внесення до Конституції України положень статті 52, якими закріплюється рівність усіх дітей у їхніх правах, незалежно від походження, та забороняється будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація.

Водночас вітчизняна юридична практика свідчить про недосконалість та часткову неефективність конституційно-правового механізму захисту прав дітей, із огляду на що наявні чисельні факти грубого поводження з дітьми, обмеження останнім доступу до освіти, незаконного використання дитячої праці, підвищення рівня дитячої злочинності тощо. Вітчизняна наукова спільнота прямо пов'язує це з украй малою розвиненістю в теоретичному та практичному аспектах інституту прав дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням та вивченням питання конституційно-правового статусу дитини в Україні займалися такі вчені, як О. М. Кудрявцева, І. В. Волошина, Н. М. Крестовська, М. А. Маніна, І. В. Швець, А. А. Оржаховська та деякі інші, аналіз робіт яких і став теоретичним підґрунтям для здійснення даної публікації. Утім, в роботах вищезазначених науковців відсутня єдність щодо розуміння поняття та особливостей конституційно-правового статусу дитини в Україні, що й зумовлює актуальність досліджуваної в даній статті теми.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасного конституційно-правового статусу дитини в Україні, здійснення аналізу наукових підходів до його визначення, видів державного забезпечення й особливостей, а також розробка єдиного теоретико-правового тлумачення поняття «конституційно-правовий статус дитини».

Виклад основного матеріалу. Сучасний конституційно-правовий статус дитини в Україні серед наукової спільноти прийнято розглядати в контексті загальних основоположних прав людини і громадянина. Виокремлення дитини як спеціального суб'єкта правовідносин в Україні засноване на її вікових характеристиках.

Так, відповідно до Конвенції ООН про права дітей, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [3, ст. 1].

Водночас із приписів Сімейного кодексу України витікає, що статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [4, ст. 6]. Отже, за загальним правилом, шлюбний вік для чоловіків та жінок складає 18 років [4, ст. 22]. Хоча нормами кодексу встановлюється виняток, за якого особа втрачає статус дитини: за заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй може бути надане право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [4, ст. 23].

В. І. Абрамова влучно зазначає, що статус дитини впливає із правового статусу людини й громадянина з урахуванням вікових обмежень. У такому контексті під правовим статусом дитини вчена розуміє сукупність її прав і обов'язків, зафіксованих державою в юридичній формі. Дитина володіє загальним (конституційним), галузевим, спеціальним (родовим) та індивідуальним правовими статусами. Виокремлюючи традиційно загальний або конституційний статус дитини, слід говорити про певну умовність через отождолення конституційних прав дорослих громадян і дітей [6, с. 120].

Автор статті погоджується з О. А. Шульц, яка влучно зазначає, що вітчизняна наука конституційного права фактично не приділяє уваги вивченню проблем прав дитини, що сприяє безсистемному нормативно-правовому регулюванню правового статусу дитини в Україні, виникненню правових колізій та прогалин у вітчизняній правовій системі [7, с. 91].

Дійсно, українська наукова доктрина й до сьогодні не містить єдиного тлумачення поняття конституційно-правового статусу дитини.

Так, А. А. Оржаховська під конституційно-правовим статусом дитини розуміє сукупність прав і свобод, передбачених Основним Законом України, які можуть реалізувати суб'єкти, які не досягли повноліття, а також їхніх обов'язків, що вони можуть виконувати з урахуванням вікових особливостей [8, с. 43].

І. В. Швець тлумачить конституційно-правовий статус дитини як юридично закріплене становище дитини в суспільстві, яке визначається системою принципів та норм, що містяться в Конституції України, міжнародних актах та інших нормативно-правових актах і захищають права, свободи і обов'язки дитини, а також гарантії їх реалізації та відповідальність [9, с. 121].

У свою чергу Н. М. Крестовська не погоджується з позиціями вище вказаних авторів із огляду на наближеність їх визначень до правового статусу дитини та зазначає, що під конституційно-правовим статусом дитини слід розуміти лише систему формально визначених та забезпечених Основним Законом держави прав, обов'язків та відповідальностей дитини як повноправного члена українського суспільства. При цьому вчена підкреслює, що дитина наділена й усіма правами та свободами, несе ті ж обов'язки та відповідальності, які, за Конституцією України, має кожна людина, але їх самостійна реалізація залежить від досягнення дитиною певних параметрів фізичної та соціальної зрілості [10, с. 31–34].

Отже, наразі серед вітчизняних науковців чітко простежується тенденція до ототожнення загально-правового статусу дитини з конституційно-правовим.

Водночас спільним серед наукового співтовариства є поділ конституційно-правового статусу дитини на загальний – це правовий статус, передбачений конституційним законодавством для будь-якої людини чи громадянина; спеціальний – передбачений окремими нормативно-правовими актами для окремих категорій людей чи громадян (суддів, прокурорів, викладачів); індивідуальний – правовий статус, передбачений індивідуально-правовими актами для конкретної особи [9, с. 119].

Безумовно, конституційно-правовий статус дитини може реалізовуватися лише за умови його законодавчого закріплення та державного забезпечення.

Із огляду на те, що норми, присвячені конституційно-правовому статусу дитини, представлені в Основному Законі України як в контексті загальних основоположних прав людини і громадянина, так і у вигляді спеціальних норм, автор вважає за доцільне розділити види забезпечення конституційно-правового статусу дитини на дві групи: загальні та спеціальні.

До загальної групи слід віднести:

1) неможливість зміни Конституції України, якщо такі зміни призведуть до скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина [11, ст. 157];

2) визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю [11, ст. 3];

3) проголошення основним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини [11, ст. 3];

4) гарантування кожному можливості звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, установлення прямої дії положень Конституції України [11, ст. 8];

5) закріплення права на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також права будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [11, ст. 55];

6) визнання права на професійну правничу допомогу та вільний вибір захисника своїх прав [11, ст. 59];

7) можливість захисту прав і свобод судом [10, ст. 55];

8) закріплення таких невід'ємних природних прав людини, як право на життя [11, ст. 27], право на свободу та особисту недоторканність [11, ст. 28] тощо.

До спеціальної групи належать наступні види забезпечення конституційно-правового статусу дитини:

1) державна охорона дитинства [11, ч. 3 ст. 51];

2) установлення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [11, ст. 52];

3) переслідування за законом будь-якого насильства над дитиною та її експлуатації [11, ст. 52];

4) покладання на державу обов'язку утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [11, ст. 52];

5) державне забезпечення доступності й безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти, різних форм навчання [11, ст. 53].

Наведені вище види забезпечення конституційно-правового статусу дитини постійно змінюються та розширюються. Так, О.М. Кудрявцева влучно зазначає, що нині механізм захисту конституційних прав дитини в Україні розвивається та удосконалюється шляхом: 1) запровадження міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини; 2) підготовки та прийняття нових законодавчих актів, які регулюватимуть суспільні відносини у сфері захисту прав дитини; 3) подальшої гуманізації національного законодавства щодо забезпечення прав дитини; 4) удосконалення компетенції, форм, методів діяльності вповноважених державних органів, на яких покладено обов'язки щодо захисту прав дитини в Україні; 5) усебічного використання здобутків юридичної науки для вдосконалення чинного законодавства та правотворчої практики у сфері захисту прав дітей [12, с. 11].

Таким чином, нами пропонується під конституційно-правовим статусом дитини розуміти юридично закріплене в нормах Конституції України положення дитини як члена суспільства та спеціального суб'єкта правовідносин, яке визначається системою прав, свобод, обов'язків та відповідальностей дитини, виконання та захист яких забезпечується та гарантується державою.

Висновки. Особливістю конституційно-правового статусу дитини є те, що остання є спеціальним суб'єктом правовідносин, статус якого витікає з правового статусу людини і громадянина з урахуванням установлених вікових обмежень. Враховуючи це, автор вважає, що конституційно-правовий статус дитини найдоцільніше тлумачити як юридично закріплене в нормах Конституції України положення дитини як члена суспільства та спеціального суб'єкта правовідносин, яке визначається системою прав, свобод, обов'язків та відповідальностей дитини, виконання та захист яких забезпечується та гарантується державою.

Перед сучасною Україною як європейською, правовою, демократичною державою одним із пріоритетних напрямків діяльності постає розвиток та конституційне закріплення інституту прав дитини, а також розроблення дієвого механізму його практичної реалізації. Утілення в життя такого напрямку зараз не можна вважати завершеним. Останній, на нашу думку, потребує ґрунтовного наукового та законодавчого дослідження, узагальнення та напрацювання єдиної теоретичної правової основи.

Список літератури

1. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні / О.М. Кудрявцева: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. К., 2014. 21 с.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 26.05.2018)
3. Конвенція про права дітей від 20.11.1989 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 26.05.2018).
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення: 26.05.2018).
5. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Закон України від 27 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 13. Ст. 145.
6. Швець І. В. Нормативне регулювання конституційно-правового статусу дитини в Україні / І.В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 139–146.
7. Шульц О. А. «Права дитини» як категорія сучасного конституційного права / О.А. Шульц // Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 91–96.
8. Оржаховська А. А. До проблеми визначення конституційно-правового статусу дитини / Алла Оржаховська // Наукові записи Інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. Вип. 4 (13). С. 40–43.
9. Швець І. В. Конституційно-правовий статус дитини: поняття, елементи, види / І. В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 3. С. 116–123.
10. Крестовська Н.М. Конституційно-правовий статус дитини в Україні / Н.М. Крестовська // Збірник: Правовий вимір конституційної, адміністративної та фінансової юрисдикції в умовах європейської парадигми України: матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції, 17.11.2016 р. м. Одеса. Одеса: МГУ, 2016. С. 31–34.
11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.05.2018).
12. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні / О.М. Кудрявцева : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. К., 2014. 21 с.
13. Волошина І. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні / І. В. Волошина // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних

- наук. 2016. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/38/1/voloshina.pdf> (дата звернення: 26.05.2018).
14. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Європі: історія та сучасність / О. М. Кудрявцева // Права та свободи людини в контексті модернізації Конституції України / За заг. ред. проф. В. В. Коваленка; матер. наук.-практ. інтернет-конференції ННІЗН НАВС (м. Київ, 23 січня 2014 р.). К. : Видавництво Ліра-К, 2014. С.71–73.
 15. Швець І. В. Поняття та класифікація прав дитини в Україні / І. В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 12. С.145–153.
 16. Швець І. В. Поняття гарантій конституційно-правового статусу дитини в Україні / І. В. Швець // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 394–400.
 17. Шульц О.А. Становлення прав дитини в Україні як об'єкта конституційно-правового регулювання / О.А. Шульц // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 3. С. 103–109.
 18. Кудрявцева О. М. Конституційні засади захисту прав і свобод дитини в Україні: досвід, проблеми, перспективи / О. М. Кудрявцева. URL: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2014/rozdil_2_konstitucijne_administrativne_informacijne_ta_finansove_pravo/o_kudrjavceva_konstitucijni_zasadi_zakhistu_prav_i_svobod_ditini_v_ukrajini_dosvid_problemi_perspektivi/10-1-0-99
 19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/aws/show/254к/96-вр/page> (дата звернення 26.05.2018).
 20. Лінник Н. В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства / Н. В. Лінник // Університетські наукові записки. 2006. № 2. С. 41–45.
 21. Карпова П. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні / П.В. Карпова // URL: http://legal.duan.edu.ua/images/stories/Files/2013/ARTICLES_2/7.pdf (дата звернення: 26.05.2018).
 22. Загребельна Я. Ю. Особливості конституційно-правового статусу дітей в Україні / Я. Ю. Загребельна URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4598> (дата звернення: 26.05.2018).

Стаття надійшла до редакції 30.05.2018

Л. О. Кадегроб

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС РЕБЕНКА В УКРАИНЕ: ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ

Резюме

Статья посвящена исследованию конституционно-правового статуса ребенка как объекта конституционного регулирования и особенного члена украинского общества.

Проведя анализ соответствующих международно-правовых договоров, ратифицированных Украиной, и национальных нормативно-правовых актов, изучив теоретический опыт научного сообщества по данному вопросу, автор статьи предлагает свой вариант определения понятия конституционно-правового статуса ребенка.

В статье подчеркивается, что особенностью конституционно-правового статуса ребенка является его проистекание из правового статуса человека и гражданина, при этом учитываются установленные законодателем возрастные ограничения. Автор обосновывает тезис о недопустимости отождествления категорий «правовой статус» и «конституционно-правовой статус».

Автор приходит к выводу о том, что конституционно-правовой статус ребенка может реализовываться лишь при условии его законодательного закрепления и государственного обеспечения. В статье подчеркивается, что институт прав ребенка в Украине еще окончательно не сформирован, находится на стадии развития и требует основательного научного исследования и законодательного закрепления.

Ключевые слова: ребенок, конституционно-правовой статус, интересы ребенка, права ребенка, обеспечение статуса ребенка.

L. O. Kadegrob

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF A CHILD IN UKRAINE: CONCEPTION AND PECULIARITIES

Summary

The article is devoted to the research of the constitutional and legal status of a child as constitutional regulation's object, as well as a special member of the Ukrainian society.

Having analysed and compared the relevant international legal treaties, ratified by Ukraine, and the national normative legal acts, as well as having studied the theoretical experience and conclusions of the academic community on this issue, the author of this paper proposes her own version for the definition of the conception on the constitutional and legal status of a child.

In the paper the author emphasizes, that the peculiarities of the constitutional and legal status of a child are expressed in their adherence to the legal status of a person and a citizen together with consideration of the age limitations, established by the law. The author is giving argumentation to her thesis that it is unacceptable to identify the following categories: "legal status" and "constitutional and legal status".

The author comes to the conclusion, that constitutional and legal status of a child can be realized only with a condition of its statement in the legislation and procurement by the state. It is underlined in the article, that the institute of children rights in Ukraine has not been fully formed till now; it is at the stage of development and requires further scientific research and legislative consolidation.

Key words: child, constitutional and legal status, child's interests, children rights, procurement of child's status.